

80. *Слово Істини*. Народний християнський місячник духової культури й рідної мови. — 1950. — Ч.12 (36). — С.30.
81. *Слово Істини*. Народний християнський місячник. — 1948. — Ч.10-11. — С.16.
82. *Наша* Культура. Науково-популярний місячник української культури. — 1951. — Ч.1 (166). — С.21.
83. Там само. — С.15-22.
84. Там само. — С.20.
85. *Наша* Культура. — 1952. — Ч.8 (173). — С.5-12.
86. Цит. за кн.: *Тимошик Микола*. «Лишусь навіки з чужиною»... — С.470.
87. *Наша* Культура. — 1952. — Ч.8 (173). — С.10.
88. Там само. — С.12.
89. Там само. — С.15-16.
90. Там само. — С.11-12.
91. *Наша* Культура. — 1953. — Ч.6 (183). — С.36.
92. *Слово Істини*. — 1950. — Ч.4 (28). — С.26-27.
93. *Наша* Культура. — 1952. — Ч.6 (171). — С.35-36.
94. Там само. — С.32.
95. *Слово Істини*. Народний християнський місячник. — 1948. — Ч.9. — С.25.

The article highlights the life of Ivan Ohienko /metropolitan Ilarion/ which provide the unique materials for the creation of the full biography of this personality.

Key words and word-combinations: organizational competence, patriotism, educational activity, Ukrainian church, orthodox, extraordinary personality.

Отримано: 21.06. 2007 р.

УДК 001 (477) (092): 371 (477) «1918-1920»

О.М.Завальнюк

Кам'янець-Подільський державний університет

ІВАН ОГІЄНКО І КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКА УНІВЕРСИТЕТСЬКА ГІМНАЗІЯ ДЛЯ ДОРΟΣЛИХ (1918-1920 рр.)

Розглядається участь І.І.Огієнка у заснуванні, організації і створенні умов для роботи Кам'янець-Подільської університетської гімназії для дорослих, яка функціонувала у 1918-1920 рр.

Ключові слова і словосполучення: Іван Огієнко, національне відродження, університетська гімназія для дорослих, державне утримання, учні, педагогів, приміщення, плата за навчання.

У Кам'янецький період діяльності Іван Огієнко прилучився до утворення й розвитку не лише державного українського університету, а й супутнього йому закладу — гімназії для дорослих з правами для учнів звичайних гімназій. Зазначений аспект практично ще не висвітлювався в історіографії, хоча певні згадки про це вміщено у працях В.Біднова¹, О.Пащенко², І.Огієнка³, М.Тимошика⁴, Є.Сохацької⁵ та ін. Однак цілісного розуміння ролі І.І.Огієнка в організації і створенні умов для діяльності названого закладу вони, на жаль, не дають.

Варто зауважити, що дослідники цього питання дружно обійшли документи фонду «Українська гімназія для дорослих» (Ф.Р.3023), що зберігається в держархіві Хмельницької області і є одним із базових для з'ясування праці І.І.Огієнка на ниві заснування і функціонування названої гімназії.

Метою даного повідомлення є з'ясування ролі ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету у процесі творення, зміні статусу і вирішення внутрішніх проблем Кам'янець-Подільської гімназії для дорослих в добу національно-культурного відродження українців 1918-1920 рр.

Ще під час візиту делегації професорів Київського українського народного університету (М.І.Ганицький, І.І.Огієнко) і представників Міністерства освіти УНР (К.Д.Титаренко, В.В.Дуб'янський) до Кам'янець-Подільського 4-5 квітня 1918 р. з метою з'ясування наявності належних умов для відкриття університету мови про заснування при майбутньому вищому навчальному закладі гімназії ніхто не вів. Це підтверджують як протокол спільного засідання делегації і університетської комісії при міській думі, так і газетні звіти про перебування у Кам'янці високих гостей, мемуарні видання учасників тієї події.

Що стосується робочої поїздки в.о. ректора університету І.І.Огієнка до адміністративного центру Поділля 5-6 липня 1918 р., то, мабуть, саме тоді постало питання про те, що чимало дорослих, діяльних і свідомих українців в регіоні не мали не те що вищої, а й середньої освіти. У зв'язку з цим просвітяни пропонували створити курси дорослих з правами для учнів середніх шкіл (подібні курси, але з російською мовою викладання, вже діяли у місті). Після їх закінчення випускники могли вступити до українського університету, здобути вищу освіту і краще прислужитися національному відродженню батьківщини. Ймовірно, що І.І.Огієнко разом зі своїми колегами пообіцяв кам'янчанам поставити питання про українські курси перед Міністерством освіти і мистецтва Української держави. Про таку домовленість можна припустити, адже згодом він телеграфував секретареві університетської комісії О.М.Пашенко: «Курси дорослих з правами учнів Міністерство дозволило»⁶.

3 вересня 1918 р. ректор І.І.Огієнко прибув до місця своєї роботи. Активізувалися заходи не лише із відкриття університету, а й курсів для дорослих. 20 вересня з цієї метою відбулося засідання організаційної комісії, до якої увійшли 10 осіб (В.Л.Злотчанський, В.К.Бернацький, О.М.Пашенко, М.П.Вікул, М.Г.Любичанківський, Ф.Кондрацький, К.О.Копержинський, Є.Й.Сіцинський, І.П.Майстренко, Ю.О.Богацький). Всі вони, за винятком О.М.Пашенко, мали вищу світську і духовну освіту. Зібрання ухвалило рішення, що курси будуть чотирирічними. Перший рік навчання відповідатиме 1-3 класам звичайної гімназії, другий – 4-5-м і четвертий – 8 класу. Зарахування учнів мало відбуватися на основі свідоцтв про закінчення навчального закладу при умові, що з часу його закінчення пройшло не більше двох років. В інших випадках належало складати вступні іспити.

Передбачались українські програми навчання. Встановили і плату за навчання — 300 крб. на рік. Щодо розміщення курсів, то вирішили звернутися до правління товариства «Просвіта», аби воно надало для їх роботи свої приміщення. Членам оргкому довели зміст листа управи губернського земства до Міністерства освіти й мистецтва, у якому йшлося про призначення директором курсів професора І.І.Огієнка, а його заступником — В.Л.Злотчанського. Враховуючи те, що І.І.Огієнко тоді вирішував у Києві різні питання, пов'язані з підготовкою до відкриття університету, вирішили звернутися до нього по телеграфу і погодити з ним час вступних іспитів (пропонувалося 1 жовтня 1918 р.) і початок навчального року (через тиждень після завершення вступних випробувань). З цими пропозиціями І.І.Огієнко погодився⁸. Через 4 дні організаційний комітет отримав з Києва від І.І.Огієнка листівку, у якій пропонувалося розмістити курси не у приміщенні «Просвіти», а на третьому поверсі університетського будинку, поруч із середньою технічною школою (раніше вона займала всі три поверхи). Пропозицію ректора-директора прийняли із великим захопленням і ухвалили рішення такого змісту: «Доручити Господар[ській] коміс[ії] вжити всіх заходів, щоб курси, відповідно бажанню проф. Огієнка, помістити в Техн[ічній] Школі, поки ж підшукати друге приміщення»⁹. Після відповідних звернень управ міської думи і губернського земства, а також оргкому педагогічна рада технічної школи погодилася надати курсам 4 кімнати для учнів, ще одну — під учительською на час, вільний від занять у техшколі¹⁰.

Оргкомісія погодила такий навчальний план курсів (згодом до нього внесуть певні зміни).

№ п/п	Назва дисципліни	К-сть годин на тиждень для				Разом
		1 курсу	2 курсу	3 курсу	4 курсу	
1.	Релігія	2	2	2	2	8
2.	Рідна мова	4	4	4	3	15
3.	Російська мова	3	2	2	2	9
4.	Іноземна мова	4	3	3	2	12
5.	Латинська мова	—	2	4	4	10
6.	Математика	4	5	5	4	18
7.	Природознавство	3	3	—	—	6
8.	Географія	3	2	2	2	9
9.	Історія	2	3	3	3	11
10.	Малювання	1	1	—	—	2
11.	Фізика	—	—	4	4	8
12.	Кромографія	—	—	—	1	1
13.	Політична економія	—	—	—	—	1
	Всього	26	27	29	28	110

Навчання збиралися вести лекційно-репетиторським способом. Велика увага приділялась якісному навчанню української мови. Допускалося студіюванню двох іноземних мов (одна із них — німецька була обов'язковою)¹¹. Останній момент можна пояснити тим, що на території України знаходилися німецькі і австрійські війська.

Враховуючи досвід російських університетів в Україні, І.І.Огієнко поставив за мету заснувати при КПДУУ українську гімназію. З відповідною пропозицією він вийшов на Міністерство освіти й мистецтва і 12 жовтня 1918 р. його прохання про перетворення вище названих курсів у гімназію для дорослих розглянули в департаменті середньої школи. В результаті докладених зусиль прийшов очікуваний успіх. Як писав І.І.Огієнко, «поки нам дозволено називатися «Кам'янець-Подільська українська гімназія для дорослих». Дбаючи про високий якісний рівень педколективу, він запропонував «з числа професорів... притягти до праці в цій новій гімназії не менше як чоловік 5... Треба буде до праці в гімназії притягти як найбільше людей і поставити гімназію так, як не поставлено ніяку іншу [гімназію] в Кам'янці»¹².

Виконуючи настанови І.І.Огієнка, до викладацької праці в закладі у 1918-1919 навчальному році залучили 6 викладачів університету: професора В.О.Біднова (викладав історію України), приват-доцентів Л.Т.Білецького (українська мова, історія українського письменства), М.А.Чайковського (математика), Є.Й.Сіцінського (релігія), асистентів М.П.Вікула (хімія), М.Г.Любачківського (географія)¹³.

2 листопада 1918 р. Міністерство освіти й мистецтва надало закладу нову назву — «Перша Українська гімназія для дорослих»¹⁴. Станом на 4 листопада того ж року тут навчались: на I курсі — 63 особи, II — 42 і III — 25. Загалом в закладі нараховувалось 130 гімназистів. Як наголошувалось у листі дирекції гімназії до Подільської губернської народної управи, «контингент учнів — переважно нижчі служачі різних установ, в тому числі і Народних Губерніальної та Повітової Управ. Як люди служачі, вони, згідно приказам свого начальства, переводяться в різні місця, часом несподівано, і тому мусять залишати гімназію. Окрім того, політичні події кінця листопада та місяця грудня 1918 року (антигетьманське повстання на чолі з Директорією. — Авт.) значно вплинули на кількість учнів гімназії: одні, як свідомі громадяни, добровільно пішли на фронт, другі — призвані по мобілізації, нарешті, деякі були командировані в різні місця для несення тої чи іншої служби новому Українському Урядові»¹⁵.

Зайнятість службовими справами значної частини гімназистів негативно впливала на відвідування занять, виконання навчальних завдань. Саме про це йшлося на засіданні педради 8 грудня 1918 р. в присутності І.І.Огієнка¹⁶. Тоді ж було внесено зміни до навчального плану гімназії: додали по 1 годині на вивчення української мови на 4 курсі і математики — на 1-му, зменшивши при цьому по 1 годині на вивчення географії (III курс), природознавства (II), німецької мови (III); додатково запровадили французьку мову (I курс — 3 години, II — 2, III — 3 і IV — 2 години)¹⁷. Враховуючи негативне явище, пов'язане із зростанням невідвідування занять, педагогічна рада гімназії, намагаючись «припинити деморалізуючий вплив його (явища. — Авт.) на всю справу навчання», ухвалила рішення «звільнити всіх тих учнів, які не одвідували лекцій протягом двох тижнів»¹⁸. Так, в лютому-березні 1919 р. із складу гімназії відчислили 24 учні, які систематично пропускали заняття¹⁹.

Після того, як 5 січня 1919 р. І.І.Огієнко приступив до роботи на посаді міністра народної освіти УНР, Перша Кам'янець-Подільська змішана гімназія для дорослих дістала у його особі активного оборонця. Передусім було розроблено і внесено на розгляд уряду законопроект, який мав врегулювати правове становище навчального закладу. Відселення з університетського будинку середньої технічної школи, яка прихистила українську гімназію, не вплинуло, «за розпорядженням І.Огієнка, на долю останньої»²⁰.

4 березня 1919 р. міністр освіти видав наказ про перейменування закладу на Кам'янець-Подільську університетську гімназію для дорослих. Вона повинна була підлягати гімназійному статуту, крім статей, що обмежували вік учнів і тривалість навчання. Для ведення господарських справ їй надавалася допомога в розмірі 15 тис. крб.²¹. Стараннями І.І.Огієнка 5 квітня 1919 р. уряд ухвалив рішення про створення університетської гімназії для дорослих з наданням їй повних державних прав (передусім, отримання державного фінансування)²². Скористатися отриманою прерогативою вдалося, на жаль, не тривалий час. Як свідчать архівні документи, кошти з держбюджету надходили лише перших півроку. Після звільнення І.І.Огієнка з посади міністра народної освіти його наступник А.В.Крушельницький не ставив перед урядом питання про продовження державного фінансування університетської гімназії, в результаті чого її становище різко погіршилося. З 1 липня 1919 р. вона утримувалася лише коштами, що надходили від учнів як плата за навчання²³. 29 серпня 1919 р. педрада закладу, який очолював В.Л.Злотчанський, ухвалила рішення щодо свого керівника. З огляду на те, що «гімназія одним з своїх головних завдань має підготовку кадрів студентів для Університету і рахується університетською», «лічити на чолі гімназії Ректора Університету»²⁴. Але бути реально керівником ще й середнього навчального закладу І.І.Огієнко не зміг. Згадуючи в еміграції про той час, він зазначав, що серед різних обов'язків, які йому доводилося виконувати у Кам'янці-Подільському, була і посада почесного директора «Української університетської гімназії для дорослих»²⁵. Можливо, такий хід педколективу гімназії був пов'язаний із загрозою виселення із будинку університету, адже у 1919-1920 навчальному році чисельність студентів зросла до 1,4 тис. осіб.

І все ж, восени 1919 р. утриматися в університетських приміщеннях гімназії не вдалося. Становище ускладнювалося ще й тим, що не вистачало коштів для належного облаштування закладу, який до кінця навчального року перебазувався до будинку Кам'янець-Подільської учительської семінарії. Плату за навчання, через збільшення видатків і гіперінфляцію, збільшили до 800 крб. на рік. В черговий раз на допомогу гімназії прийшов І.І.Огієнко. Обіймаючи з 15 листопада 1919 р. посаду Головноуповноваженого уряду УНР у зносинах з польською владою, яка була встановлена у місті і повіті, він, маючи у своєму розпорядженні кошти на підтримку українських інституцій, провів через фінансову комісію Комітету Головноуповноваженого УНР рішен-

ня про переведення університетської гімназії для дорослих на державне утримання, чим сильно підтримав її²⁶. У зв'язку з цим поліпшилось матеріальне становище педколективу і учнів (останнім загрожувала палата 1200 крб. на рік).

Коли у травні 1920 р. чимало польських військових частин і установ залишили Кам'янець-Подільський, І.І.Огієнко задовольнив прохання гімназії про переміщення її в будинок колишнього Олександрійського притулку при умові, що там позмінно працюватимуть ще два навчальні заклади — хлоп'яча і дівоча вищі початкові школи²⁷.

У липні 1920 р. І.І.Огієнко, як міністр ісповідань уряду УНР, разом з іншими урядовцями відбув за Збруч. Повернувшись до Кам'яня у листопаді 1920 р., він був свідомий що ось-ось доведеться надовго покинути Україну. Разом з тим він розставався і з університетом, до створення якого приклав свій великий організаторський талант, інтелектуальні, духовні і фізичні сили, і з університетською гімназією, у якій бачив джерело підготовки національно свідомих абітурієнтів для українських вищих шкіл. Відстежуючи в еміграції долю обох закладів, він сприйняв як великий власний біль ліквідацію університетської гімназії для дорослих (24 грудня 1920 р. її перетворили у Кам'янець-Подільську першу трудову школу для дорослих²⁸), а ще більше — українського університету (26 лютого 1921 р. рішенням Укрголовпрофосу його було реорганізовано у два самостійні інститути — народної освіти і сільськогосподарський²⁹).

Заснування і діяльність при українському університеті гімназії для дорослих, без сумніву, мало позитивне значення. У липні 1920 р. вона зробила свій перший і останній випуск юнаків. 13 з них восени 1920 р. стали першокурсниками КПДУУ³⁰. Частина випускників, емігрувавши до Європи, вступили, за свідченням професора В.О.Біднова, до вищих шкіл у Празі³¹. Те ж джерело, як і архівні документи, свідчать, що директорську посаду в гімназії почергово займали: у 1918-1919 рр. — В.Л.Злотчанський, у 1920 р. — В.К.Бернацький. Це спростовує твердження О.М.Пашенко про те, що згадана гімназія «працювала під керівництвом ректора Огієнка»³². Сам І.І.Огієнко у мемуарах писав: «1920.4.УП. Видача атестатів зрілості першому випускові Української Університетської Гімназії для дорослих, в якій почесним Директором був Міністр Огієнко»³³. Архівне джерело засвідчує, що за весь період роботи гімназії ректор університету всього один раз відвідав засідання її педагогічної ради³⁴.

Таким чином, Іван Огієнко мав пряме відношення до створення при Кам'янець-Подільському державному українському університеті української гімназії дорослих з правами для учнів звичайних гімназій. Прилучившись до юридичного оформлення названого навчального закладу, забезпечення його високоякісними педагогічними кадрами, він, посідаючи посаду міністра освіти і Головноуповноваженого уряду УНР, зробив все можливе для державного фінансування гімназії, надання їй приміщень, а отже і створення умов для її відносно нормальної праці. Обрання І.І.Огієнка почесним директором гімназії мало

більше символічне значення, адже це ім'я надавало зовні закладові більше авторитету і значимості. Так поступили і сільські просвітяни, які обрали його своїм почесним членом за великі заслуги у національному відродженні України.

Перший випуск гімназії, незважаючи на небагаточисельність, проклав шлях до наповнення українського університету підготовленими студентами, які були національно зорієнтованими і готувалися до великої культурної праці із розбудови національної освіти, юриспруденції, а також піднесення різних секторів економіки батьківщини.

Примітки:

1. *Біднов В.* Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільському: Уривок із спогадів // Літературно-науковий вісник. Річник XXVII. — Львів: З друкарні Ставропігійського інституту, 1928. — Т.XCVII. Кн. XI. Листопад. — С.233-240. Кн. XII. Грудень. — С.325-333.
2. *Пащенко О.* Заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Наша Культура: науково-літературний місячник / Головн.ред-р і видавець проф. д-р Іван Огієнко. — Львів. — 1936. — Кн. 10 (18). — С.671-676.
3. *Огієнко І.* Моє життя: Автобіографічна хронологічна канва // Наша культура. — 1936. — Кн. 1 (10). — С.70; *Його ж.* Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові. Вид. 2-е, доповн. — Вінніпег: Тов-во «Волинь», 1968. — С.52.
4. *Тимошик М.* Іван Огієнко як державотворень (кам'янець-подільський період) // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І.Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження: Наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 р.) — Кам'янець-Подільський — Київ, 1997. — С.15; *Його ж.* «Лишуть навки з чужиною...» Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. — Вінніпег: Укр. правосл. Собор св. Покрови, Київ: Видавн. центр «Наша культура і наука», 2000. — С.67.
5. *Сохацька Є.* «Молюся за весь Рідний Край...». Штрихи до життєпису Івана Огієнка та його культурологічної діяльності. — Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2007. — С.70.
6. *Державний архів Хмельницької області* (далі — ДАХО). — Ф.Р.3023. — Оп.1. — Спр.1. — Арк.2.
7. Там само. — Спр.3. — Арк.1-2.
8. Там само. — Спр.1. — Арк.3.
9. Там само. — Спр.3. — Арк.2.
10. Там само. — Арк.3.
11. Там само. — Арк.3-3 зв.
12. Там само. — Спр.5. — Арк.5.
13. Там само. — Спр.6. — Арк.30-30 зв.
14. Там само. — Спр.8. — Арк.11.
15. Там само. — Спр.6. — Арк.1 зв-2.
16. Там само. — Спр.3. — Арк.19.
17. Там само. — Арк.21.
18. Там само. — Арк.29.
19. Там само. — Арк.32-32 зв. (Підр. автора).

20. Там само. — Спр.23. — Арк.9,12.
21. Там само. — Арк.24.
22. Там само. — Арк.13.
23. Там само. — Арк.28.
24. Там само. — Спр.3. — Арк.49.
25. *Огієнко І.* Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові. Вид. 2-е, доповн. — С.52.
26. ДАХО. — Ф.Р.3023. — Оп.1. — Спр.14. — Арк.28 зв.
27. Там само. — Спр.9. — Арк.27 зв; Спр.10. — Арк.24.
28. Там само. — Спр.14. — Арк.90-91.
29. Див.: *Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення.* — Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. — С.39.
30. ДАХО. — Ф.Р.3023. — Оп.1. — Спр.14. — Арк.28.
31. *Біднов В.* Зазначена праця. — Кн.ХІ. — С.238.
32. *Пащенко О.* Зазначена праця. — С.675.
33. *Огієнко І.* Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові. Вид. 2-е, доповн. — С.52.
34. Див.: ДАХО. — Ф.Р.3023. — Оп.1. — Спр.3. — Арк.8-51; Спр.9. — Арк.1-33.

The article reveals the participation of I.I.Ohienko in establishing, organizing and creating conditions for the work of Kamyanets'-Podil'sky university gymnasium for adults, which functioned in 1918-1920.

Key words and word-combinations: Ivan Ohienko, national revival, university gymnasium for adults, state support, pupils, staff, building, fee.

Отримано: 03.09.2007 р.